

חנן אֵילתי – 'אחשוורוש' מודרני

חנן אֵילתי (קלנבורט) (1910–1992), בידיש נכתב שמו קלענבורט, ושמו הספרותי נכתב אֵילטי.

חנן (חונקָה) אֵילתי נולד בסופוצקין שבבלורוס. בעת ההיא של ראשית המאה העשרים הייתה סופוצקין עיר פולנית לכל דבר. את הלשון העברית ספג בביתו מילדותו ובבית הספר. בעת מלחמת העולם הראשונה ברח המשפחה לרוסיה, כמו מאות אלפי משפחות יהודיות אחרות, וחנן למד בבית ספר רוסי. בשנת 1918, עם תום המלחמה, חזר עם משפחתו לסופוצקין, למד בישיבה בגרודנה, ושנתיים למד בגימנסיה עברית בעיר ביאליסטוק. בשנת 1928 סיים את לימודיו והתכונן לעלות ארצה. הוא הצטרף כמה שנים קודם לכן לתנועת 'השומר הצעיר', וקיווה לעלות עם חבריו בהקדם לארץ ישראל.

חונקָה עלה ארצה בשנת 1929, בעקבות אחיו הגדול יהודה קלנבורט, שהיה ממייסדי קיבוץ אֵילת השחר. יהודה שינה את שם משפחתו מקלנבורט, סירה קטנה, ל"אֵילתי", על שם הקיבוץ הגלילי שהיה בין מקימיו. חונקָה הצעיר אימץ בשמחה את השם החדש. חבריו מ'השומר הצעיר' הקימו אז את 'קיבוץ בנימינה', שלימים נתפלו ממנו מייסדי הקיבוצים גן שמואל ועין שמר. הקיבוץ ישב במחנה אוהלים סמוך למושבה הקטנה בנימינה, והיה שטוף בפולמוסים רעיוניים נוקבים. אבל חונקָה עשה את תקופת הכשרתו דווקא בקיבוץ של אחיו יהודה, באֵילת השחר.

חונקָה הצעיר הוכה בהלם מהדרך האלימה שבה התגשמה 'הציונות המעשית' בארץ ישראל המנדטורית. "כיבוש העבודה" בידי יהודים, כיבוש הקרקע, עליית הישובים בשטחי הקרן הקיימת שנקנו מהערבים, אך ישבו בהם גם אריסים קטנים שלא היה להם שום קשר לסחר האדמות הגדול. מחזות הפינוי בכוח של האריסים, לא בידי יהודים, כמובן, אלא בידי המשטרה והצבא הבריטים, נתפרסמו אז בתקשורת העולמית. וכמו צעירים אחרים מבני הדור, שהיו רגישים לנעשה (זושה, למשל, גיבורת 'התזמורת האדומה', ראו ספרה של יהודית כפרי: זושה, מעמק יזרעאל לתזמורת האדומה, כתר, ירושלים 2003), הם לא יכלו להסתגל למראות הללו ולהוויה הזו. ולא הצליחו לקשר ולגשר בין החינוך האידיאליסטי וההומניסטי שהביאו איתם מקיני תנועת הנוער 'השומר הצעיר' באירופה, לבין המציאות הקשה בפלשתינה-א"י. חונקָה נקט מעשה מחאה, כנראה, והצטרף לפק"פ, המפלגה הקומוניסטית הפלשתינית, מפלגה משותפת ליהודים וערבים. מפלגה שקבילה את הוראות ההפעלה שלה הישר ממטה הקומאינטרן במוסקבה.

מפלגה שהייתה שנואה במיוחד על הציבור היהודי בארץ, כולל הציבור החלוצי. חונקה איילתי בחר להצטרף אל תא קיצוני ומחתרתי של הפק"פ, שדגל בפעולות טרור, השלכת פצצות בשווקים בערים הערביות, למשל, פגיעות באוטובוסים מלאי נוסעים ועוד. סיסמת הצעירים הקומוניסטים הקנאים נשאבה ישר מהסיסמאות הקשוחות שבאו מרוסיה. במידה שהמצב יורע כן יהיה טוב יותר. כלומר מתוך הכאוס של הטרור יעלה 'עולם המחר' הקומוניסטי במהפכה עולמית בלתי פוסקת...

איילתי לקח חלק, כנראה, בפעילות כזו, והיה בין משליכי הפצצות בשוק של רמלה בשנת 1932. הוא הפך מטרה למשטרה הבריטית ונרדף על ידי הבולשת. אנשי הפק"פ שנתפשו על ידי הבריטים, אם במצודים, פעולות בילוש וחיפוש, ואם בהלשנות מכוונות, גורשו מיידית מהארץ, ולא הורשו לשוב אליה. הוא חיפש מסתור עד יעבור זעם, והגיע בייאושו אל מחנה האוהלים של קיבוץ 'בנימינה', וקיווה למצוא שם מחסה בין חבריו לשעבר. בארכיון של קיבוץ גן שמואל שמור עד היום וידויו של אחד המייסדים, בנימין 'יומקה' גילאי, שעשה לו לימים שם גדול בין מגדלי הכותנה בארץ. יומקה סיפר למראיינת שעל דבר אחד הוא מצטער גם כעת, בערוב ימיו, על ש'בגד', כביכול, בחברו הטוב חונקה איילתי, ולא נתן לו אז מחסה, ולא קם להגן עליו בליל האלימות הרחוק ההוא, כשהחברים המודאגים סילקו בכוח את חונקה מהמחנה.

אבל הדעות היו חלוקות שם לגמרי. חברת הכנסת לשעבר מגן שמואל, פייגה אילנית, אמו של אורי אילן הי"ד, סיפרה בשעתו לכותב שורות אלה, ממיטת חוליה בבית הטיעודי בקיבוץ, והיא כבר למעלה מתשעים, שהייתה חוזרת ומגרשת את איילתי גם היום! שבעים שנה כמעט לאחר הלילה ההוא של שנת 1932. היא לא שכחה ולא סלחה לו דבר. היא הייתה משוכנעת לחלוטין, שהבולשת הבריטית שישבה על זנבו של חונקה, הייתה מגרשת בשלו את כל חברי קיבוץ בנימינה בחזרה לפולין, והיה בא הקץ למפעלם החלוצי.

בקיבוץ הכו אותו, כנראה, מכות רצח, כשחמק לשם מסתור מהבולשת הבריטית שרדפה אחריו. עשו לו מה שנקרא היום "שמיכה", וזרקו אותו כמה קילומטרים טובים ממחנה האוהלים של קיבוץ בנימינה, כדי שהבריטים לא יאסרו את כולם. אבל חונקה בר המזל והתושייה, הצליח לחמוק מהארץ ממש ברגע האחרון לפני שנכלא וגורש בידי הבריטים. הוא עלה על אוניה בתעודות מזויפות ונמלט מהארץ לצרפת בשנת 1933. בצרפת עשה דרכו ישר לפריס, שם הצטרף לחוגי השמאל היידישאי, הקומוניסטי והאנטי ציוני, והחל לכתוב בעיתונות הקומוניסטית היהודית מאמרים, רשימות, רשמים מארץ ישראל ואף קטעי פרוזה. בעת ישיבתו שם פקד איילתי גם את אוניברסיטת הסורבון.

שלוש או ארבע שנותיו בארץ שימשו לסופר הצעיר והמתחיל חנן איילתי כרקע לרומן הראשון שלו. והוא כתב את ספרו זה דווקא בלשון העברית, בטרם נתן לה גט פיטורין. הוא לא שב לכתוב עברית, וכל ספריו הבאים נכתבו ביידיש. באחרית ימיו תרגם הוא עצמו את סיפוריו מיידיש לאנגלית. ספרו העברי הראשון של חנן איילתי, **במחילות**, סיפור מחיי החלוצים בארץ, יצא בשנת תרצ"ד-1934.

בהוצאת א. י. שטיבל. הספר עורר בשעתו עניין רב, בעיקר אצל קוראים צעירים, חניכי תנועות הנוער ותלמידי בתי הספר התיכוניים, כיוון שנידונו בו בגילוי לב ובכתיבה מפורשת, יחסי המין בין צעירי החלוצים. היו אז קוראים שכתבו ביומני הקריאה שלהם, שספרו של איילתי מזכיר להם את גנבים בלילה, מאת ארתור קסטלר (רשומותיו של ניסוי, בתוספת הערות מילואים מאת המחבר, מאנגלית – אליעזרה אֵיג'ז'קוב, יצא מחדש בזמורה ביתן, תשמ"ח 1988). איילתי עצמו תרגם כנראה את ספרו לידיש, והספר יצא לאור בכותרת בום און קייטן, פֶּאַלעסטינער ראָמאַן, חנן אייִלטי קלענבורט, נדפס בוילנה בהוצאת קלעצקין הידועה, בשנת 1936.

שנת 1936 הייתה שנה גורלית לאירופה ולקומוניסטים של מערב אירופה. פרנקו וחילותיו מרדו בשלטון הרפובליקה בספרד, ובחסות הכנסייה, ההון הגדול והמדינות הפאשיסטיות גרמניה ואיטליה, הכריזו מלחמה על הממשל הנבחר. חונקה התנדב למלחמת ספרד, קודם כעיתונאי יידיש, שנשלח לסקר את המלחמה עבור עיתוני היידיש בצרפת, כעיתונאי צבאי, אחר כך כלוחם ממש. הוא לחם בחזיתות השונות, יחד עם הבריגאדות הבינלאומיות, עד כניעתן ופינוין מנמל ברצלונה. אצל הרפובליקאים הוא עלה לגדולה, היה קומיסר פוליטי, 'פוליטרוק', ובעיקר שימש כמתורגמן, שידע פולנית, צרפתית, יידיש-גרמנית. ממתורגמן הפך למפקד בפועל של יחידת מתנדבים מפולין. את חוויותיו מהמלחמה שיקע בספרו המלון הלא קיים (דאָס האָטעל וואָס עקזיסטירט ניט). שנכתב במקור ביידיש, ונדפס בשנת 1944 בשני כרכים, וכן תורגם לאנגלית (The Non Existent Hotel). לאחר מפלת הרפובליקאים חזר לצרפת, ושב אל עיתוני השמאל ואל כתיבתו הרומניסטית. גם על תקופה זו כתב ברומן שלו כי תמול אנחנו, שנכתב יידיש ותורגם לספרדית, אנגלית ועברית. המתרגם לעברית היה א"ד שפיר, והספר יצא לאור בהוצאת ספרי גדיש בשנת 1955. אבל הגורל האלים והאכזר המשיך לרדוף אחריו. בחודש יוני 1940, כבשו גייסות הנאצים את פריס, וחונקה נאלץ שוב לברוח. הוא ברח לווישי, בצרפת החופשית. אבל שלטונות צרפת החופשית לא אהבו יהודים, לא אהבו פליטים ולא אהבו קומוניסטים. איילתי נעצר ונכלא לזמן קצר במחנה מעצר. ידידיו הקומוניסטים, הן אלה הצרפתים והן אלה הספרדים, זכרו לו חסד השתתפותו במלחמת האזרחים, וסייעו לו לברוח מספרד דרך פורטוגל למונטווידאו, בירת אורוגוואי שבדרום אמריקה.

בשנת 1942 הגיע איילתי לחוף מבטחים והשתקע למשך ארבע שנים ביבשת הדרום אמריקאית. גם שם המשיך בכתיבת רשמיו ומאמריו בעיתונות היידיש היהודית. דבריו נתפרסמו בכל מקום שהייתה בו עיתונות יידיש וקוראי יידיש. באירופה, בדרום אמריקה, בארצות הברית. יצירותיו נתפרסמו בכל רחבי התפוצות, במונטווידאו ובבואנוס איירס, בפריס ובטורונטו, במונטריאול ובמקסיקו, בוילנה ובווארשה. חונקה ידע להסתגל במהירות לגלות חדשה וללשונה. הוא תמיד מצא מי שיוציא את ספריו לאור בלשון המקום. כך יצאו ספריו לא רק ביידיש ובעברית אלא גם בספרדית.

בשנת 1946 המשיך 'היהודי הנודד' בנדודיו, הפעם נסע לאמריקה הצפונית,

והשתקע בניו-יורק. משנת 1946 ועד מותו ישב בניו-יורק. הוא מצא אשה אמידה, נשא אותה לאשה, מחיי פליט נרדף 'עשה הסבה' לחיי אמידות נוחים. הוא כתב חומרים שונים לעיתונות היידיש, אך גם בעיתונות היהודית באנגלית. בין העיתונים שכתב בהם בקביעות היו ה'פורורד', ה'מידסטריים', ה'קומנטרי'. והוא אף נתמנה למזכיר המערכת של ה'דער יידישער קעמפער'.

מהקומוניזם, כמובן, נגמל לחלוטין, לא נשאר בו מאומה מהנער הלוהט שהשליך פצצה בשוק של רמלה בשליחותה של מוסקבה. לא נשאר בו מאומה מהחלוץ הצעיר בן התשע עשרה, העולה לבדו לארץ ישראל, להפריח את שממותיה. לא נשאר בו מאומה מהסופר העברי, שהלהיט את בני הנעורים בארץ, באמצע שנות השלושים, בספרו האירוטי הנועז. סופו היה ממש עגום ועצוב. ועל תקופת חייו באמריקה כתב את ספרו **אין מנוס מברוקלין**, שתורגם לעברית ויצא בארץ בהוצאת אות, בשנת 1960.

כתיבתו נתרדדה ונתמסחרה, ואת עיקר עניינו הוא שיקע בבורסה. הסופר יוסל בירשטיין ז"ל (1920–2003) פגש אותו במסעו לאמריקה. לימים זכיתי והספקתי עוד לראיין טלפונית את יוסל בירשטיין, כשנתיים לפני פטירתו, על סיפור פגישתו האחרונה עם חנן איילתי. גם הוא כמוני חשב שזהו סיפור מרתק על 'אחשוורוש' – יהודי נודד-מודרני-למהדרין. יוסל סיפר לי שכל כך נתרשם מדמותו של סופר יידיש זה, מאחרוני 'הדינוזאורים' של סופרי היידיש בפזורה היהודית, שאף הכניס קווים מדמותו לספרו **פּוּנִים בְּעֵינֵן** (רומן, הקיבוץ המאוחד, תשנ"א–1991). הוא סיפר לי עוד, שכיוון שאיילתי נתעשר, ותרגום ספריו לעברית הייתה משאת נפשו, הוא לא חסך בכספו ושכר בארץ מתרגמים טובים: א"ד שפיר ואחרים. בסוף ימיו עשה איילתי מה שעשה סופר יהודי יידישאי מפורסם אחר באמריקה, יצחק שבסיס-זינגר, ותרגם במו ידיו את ספרו האחרון **הצ'ק והנצח**, מיידית לאנגלית. גם קובץ הסיפורים הזה תורגם לעברית, לשון כיסופיו של איילתי, ויצא לאור בהוצאת עקד, בשנת 1986, שש שנים לפני מותו.

סיפורו של חונקה איילתי, היהודי הנודד המודרני, זכאי גם לאפילוג הולם. שהרי נודדי היהודים נמשכים גם לאחר מותם. בנו היחיד דניאל קלנבורט, יהודי מתבולל, מורה ומרצה בקולג', באטלנטה ג'ורג'יה, לא רק ששב לשם המשפחה ה'גלותי' של אביו, אלא גם טרח הרבה, ביחד עם אשתו הלא יהודייה, מרשה קלנבורט, להוציא את כתביו של איילתי באנגלית. וכך עלה, בגלגולי היהודי הנודד, שדווקא הוצאת ספרים דרומית, בדרום ארה"ב, בעיר מונטגומרי שבאלבמה, שבוודאי אינה חשודה על חיבת זרים ויהודים, היא שהוציאה את מבחר סיפוריו האחרון בשנת 1997. דניאל קלנבורט לא מצא לנכון, כמובן, להפקיד עותק מהספר בבית הספרים הלאומי בירושלים. זה מן הסתם לא עולה בקנה אחד עם פעילות אינטנסיבית בליגות האנטי גזעניות למיניהן, שלהן הוא ואשתו מסורים כל כך. סיפורו של איילתי **אב ובנו** (טאטע און זון, Father and Son), המפורסם ברומנים שכתב, תורגם גם לספרדית (Parde e hijo, novella), אך לא לעברית. יחסיו עם בנו הם עיקרו של הרומן. אבל התפוח, מסתבר, לא נפל רחוק מהעץ.

גם איילתי האב נשבה לפק"פ בנעוריו. גם אותו הדאיגו בעיות העולם, שלטון הרפובליקאים בספרד, רדיפות הכושים בארה"ב, שוועת האריסים הערבים המפונים מאדמת הקק"ל, הרבה יותר מאשר 'פתרון' שאלת היהודים'. הסיום הוא באמת עצוב: הנכדה של איילתי כבר אינה שייכת לעם היהודי. ואפילו שקרה לו נס, וספריו שזוכים לתחייה מחודשת ברשת האינטרנט, אינם זוכים בעצם לתחייה ממש. שהרי זו תחייה ללא קהל קוראים אמיתי. מי שירצה יוכל למצוא, בעזרת מנועי החיפוש, רבות מאמרות השפר של המטבח היהודי-פולני שאיילתי בעצמו, או משהו מקורב לו, טרח והפיץ ברשת הווירטואלית, מתוך ספרו באנגלית, קובץ משלים ואמרות יהודיים. כידוע הרשת נוטה חסד לאמרות שפר קצרות, שנוח ונעים לצטטן או לתלותן על דלתות המקרר שבמטבח. יש להניח שחונקה איילתי, על אף שתשוקתו להיות סופר גדול וידוע לא נתגשמה, בוודאי היה מתהפך בקברו, בבית הקברות היהודי של ניו-יורק, אילו היה יודע שמה שמצוטט ונזכר מיצירתו, אלו הן דווקא אנקדוטות מן המטבח היהודי...

ועוד משהו עצוב יש בסיפור: גם ממשפחתו של אחיו הבכור, יהודה איילתי, כבר לא נותר איש בקיבוץ איילת השחר. נותרו שם רק מצבות בבית העלמין. הבנים והנכדים התפזרו בכל הארץ, וספק אם משהו מהם זוכר את פרשת חייו של חנן איילתי, 'אחשוורוש מודרני' יהודי נודד, שהחל את חייו בארץ בהתלהבות עצומה של ציוני אידיאליסט צעיר, וסיים בניו-יורק, בבדידות של סופר זקן, החרד מאוד לרכושו, היושב וצופה כל היום במסכים האלקטרוניים, שעליהם מרצדים ללא הרף מספרי הנתונים של הבורסה הניו-יורקית. כתיבתו המאוחרת של איילתי התאפיינה בייאוש מכל אידיאולוגיה, ביחס ספקני וביקורתי לגיבורים ספרותיים חדורי אידיאות. הוא ראה באהבה את צידה הפיסי בעיקר, את האינסטרומנט טאליות שלה. כסופר מזדקן לא האמין ברגש וברגשות, והדגיש את הצד האפל של האוחזים באמונה ב'עולם המחר'. הוא נפטר בביתו שבמנהטן, והוא בן 81 במותו.

ספרי חנן איילתי בעברית:

אין מנוס מברוקלין, רומן, תורגם מידיש, אות 1960. הכותר בידיש: וויטער פֿון ברוקלין: ראָמאַן.

כי תמול אנחנו, רומן, תרגם א"ד שפיר, ספרי גדיש 1955.

במחילות, סיפור מחיי החלוצים בארץ, א. י. שטיבל, 1936. תורגם על ידי המחבר עצמו לידיש בכותרת: בום און קייטן, פאלעסטינער ראָמאַן, חנן איילטי קלענבאָרט, נדפס בוויילנה, בהוצאת קלעצקין בשנת 1936.

הצ'ק והנצח, קובץ סיפורים, עקד 1986. הכותרת בידיש: דער טשעק און די אייביקייט, נאָוועלן, ח. איילטי, קלענבאָרט, מאָנטעווידעאָ, ב. רעזניקאָוויטש, 1950.

וכן נדפס בארץ ספרו בידיש דער מאָן פֿון לע מיל, און אַנדערע דערציילונגען, חנן איילטי, תל-אביב, הוצאת י"ל פרץ, תשל"ד, 1974.

No Escape from Brooklyn; a novel. Translated from Yiddish by Jacob Sloan and Jackson Mac Low, New York, 1966.

Yiddish Proverbs; edited by Hanan Ayalti, with six woodcuts by Bernard Reder, New York, 1949.

The Presence is in Exile, Too; Hanan J. Ayalti, with an afterword by his son Deniel Klenbort, Montgomery, Ala, 1997.